

TERESA MIELNIK
UMCS w Lublinie

Z BADAŃ NAUCZYCIELI PRAKTYCZNEJ NAUKI ZAWODU

W badaniach dyspozycji nauczycieli zarysowują się dwa nurty. Pierwszy ujmuje te dyspozycje najczęściej w kategoriach psychologicznych, opierając się głównie na biopsychicznych, pozaintelektualnych ich uwarunkowaniach uznawanych za dominujące w kształtowaniu pożądanых cech. Natomiast drugi nurt, eksponowany obecnie w badaniach zachowań, a zwłaszcza umiejętności nauczycieli, akcentuje społeczne a nawet pedagogiczne uwarunkowania tych zachowań, zakładając iż są one w znacznej mierze wykształcalne.

Także w sygnalizowanych badaniach można wyodrębnić przynajmniej dwojako podejście do badań nad nauczycielami. Jedno dotyczy nauczycieli w ogóle i zawodu nauczycielskiego. Drugie zaś obejmuje nauczycieli pracujących na określonych stanowiskach, w określonych warunkach - co prowadzi do wyodrębnienia różnych grup nauczycielskich, w tym np. nauczycieli szkół zawodowych. Jednakże i owi nauczyciele nie są grupą jednorodną, bowiem tutaj można jeszcze wyodrębnić nauczycieli przedmiotów ogólnokształcących i działalności opiekuńczej, a także nauczycieli przedmiotów zawodowych - a w tym nauczycieli przedmiotów teoretycznych i nauczycieli praktycznej nauki zawodu.

Spośród zarysowanych grup nauczycieli szkół zawodowych obiektem wycinkowych badań własnych uczyniono nauczycieli praktycznej nauki zawodu w aspekcie ich kultury pedagogicznej wespół z jej uwarunkowaniami. Przez kulturę pedagogiczną nauczycieli zawodu rozumie się zespół dyspozycji obejmujących świadomość własnych zadań pedagogicznych oraz umiejętności odpowiadające tym zadaniom, oparte na odpowiednich układach wiedzy o wychowaniu i o wychowankach, a także refleksyjny stosunek do wyników własnej działalności pedagogicznej. W ramach tak określonego zakresu wymienionej kultu-

ry, w celu jego operacjonalizacji wyodrębniono następujące elementy: wiedzę o wychowaniu, wiedzę o wychowankach, świadomość własnych zadań pedagogicznych, umiejętności pedagogiczne, refleksyjny stosunek do wyników własnej działalności pedagogicznej.

Badani nauczyciele zawodu stanowili zbiorowość pracującą w szkołach zawodowych o technicznych kierunkach kształcenia, przygotowujących uczniów do tzw. zawodów masowych.

Oczywiste jest, że w każdym wykonywanym zawodzie niezbędna jest określona wiedza, która stanowi podstawę umiejętności wykonywania zadań oraz umożliwia jednostce orientację w środowisku przyrodniczym i społeczno-kulturowym. Odnośnie nauczycieli nieodzownym komponentem ich ogółu wiedzy jest wiedza o wychowaniu, w ramach której /u badanych nauczycieli zawodu/ wyróżniono dwa wskaźniki. Pierwszy stanowiła znajomość celów pedagogicznych szkoły zawodowej, które wymieniono w następującej kolejności: teoretyczne i praktyczne przygotowanie uczniów do wykonywania zawodu, zapewnienie uczniom wykształcenia umożliwiającego dalsze kształcenie, zapewnienie wszechstronnego rozwoju uczniów, i sporadycznie inne cele. Z uzyskanej hierarchii znanych celów wynika, iż badani nauczyciele zawodu preferują ten, który bezpośrednio wiąże się z prowadzoną przez ich praktyczną nauką zawodu, a następnie cel wiążący się z drożnością kształcenia absolwentów szkół zawodowych. Niepokojące jest natomiast niedostrzeżenie przez większość badanych celu szkoły zawodowej, związanego z wszechstronnym rozwojem uczniów, co pozostaje w antynomii zarówno z założeniami statutowymi tych szkół, jak też z określonymi pozycjami literatury omawiającymi problematykę szkół zawodowych.

Drugi z tych wskaźników stanowiła znajomość metod i środków dydaktycznych przez badanych nauczycieli zawodu. Najczęściej wymieniano następujące metody: instruktaż, ćwiczenia, pokaz, wyjaśnienie, dyskusje; natomiast ze znanych środków dydaktycznych: rysunek, film, przeźrocza, schemat i model. Średnia pomiaru ilościowego badanej w sensie stricto wiedzy o wychowaniu posiadanej przez nauczycieli zawodu osiągnęła wartość 63 % - co świadczy o niepełnej jej znajomości przez ogół badanych.

W ramach wiedzy o wychowankach interesowano się zoperacjonalizowanym w praktyce jej zakresem, obejmującym znajomość przez nauczycieli wyników pedagogicznych osiągniętych przez uczniów, zwłaszcza

w toku praktycznej nauki zawodu. Pomiar tego elementu uzyskał wartość 65,5 %, która wskazuje również na braki nauczycieli zawodu w omawianym zakresie.

Istotną częścią świadomości własnej roli pedagogicznej przez nauczycieli zawodu jest znajomość ich zadań pedagogicznych. Podawane zakresy ilościowe wymienionych zadań i odpowiadające im treści świadczą o zróżnicowaniu badanej zbiorowości odnośnie postrzegania tych zadań i zapewne o zróżnicowanej refleksji nad nimi. Również pomiar ilościowy tego elementu kultury pedagogicznej wynosząc 64,7 % wykazuje rozbieżność między jego aktualnym stanem, a stanem pożądanym.

Fundamentalne zagadnienie teoretyczne i praktyczne stanowią umiejętności zawodowe pracownika warunkujące realizację jego zadań. Umiejętności pedagogiczne wyodrębniono jako element badanej kultury i uzyskano następującą ich hierarchię: kształtowanie struktury czynności zawodowych uczniów, przygotowanie zajęć praktycznej nauki zawodu, przekazywanie wiedzy i kształtowanie świadomości zawodowej uczniów, kształtowanie motywacji zawodowej uczniów, poznawanie uczniów w zakresie pedagogicznym, własne doskonalenie pedagogiczne.

Ustalona kolejność trzech pierwszych badanych umiejętności pozostaje ze sobą, jak można sądzić, w logicznym związku, ponieważ odpowiednie kształtowanie struktury czynności zawodowych uczniów wymaga od tych nauczycieli należytego przygotowania zajęć, a także nawiązywania do wiedzy teoretycznej. Niezadowalające są natomiast umiejętności własnego doskonalenia pedagogicznego badanych - gdyż pomiar ilościowy tych umiejętności uzyskał wartość 49,7 %, co może być zapewne ważnym wskaźnikiem predykatywnym odnośnie dalszego rozwoju kultury pedagogicznej omawianych nauczycieli. Łączny wynik pomiaru ilościowego badanych umiejętności pedagogicznych nauczycieli zawodu, wynoszący średnio 61,5 %, wskazuje również na potrzebę dalszego rozwijania tych umiejętności.

Aktywność zawodową nauczycieli powinien cechować też refleksyjny stosunek do wyników własnej działalności pedagogicznej, który stanowił ostatni z elementów badanej kultury, uszczegółowiony przez następujące wskaźniki: samokontrolę uzyskiwanych wyników pedagogicznych, samoocenę posiadanych dyspozycji pedagogicznych, a także

upowszechnianie własnych doświadczeń pedagogicznych. W zakresie tego elementu uzyskane wartości wskaźników są wyraźnie zróżnicowane i prawdopodobnie nie ma między nimi prostej zależności. Najwyższą wartość spośród nich /67,2 %/ uzyskał wskaźnik obejmujący samokontrolę i pozostaje on zapewne w bliskim związku z najkorzystniej ukształtowanym zespołem umiejętności nauczycieli zawodu - dotyczącym kształtowania struktury czynności zawodowych uczniów. W dalszej kolejności znajduje się samoocena, zaś najniekorzystniejszy wynik /46,0 %/ spośród wszystkich składników badanej kultury wskaźnik obejmujący upowszechnianie własnych doświadczeń pedagogicznych, związany zapewne ze słabo ukształtowanymi umiejętnościami własnego doskonalenia pedagogicznego badanych nauczycieli. Omawiany element badanej kultury uzyskał stosunkowo niską wartość w pomiarze ilościowym - odpowiadającą 58,2 %, jednak ze względu na jego znaczenie w całości kształcie kultury pedagogicznej powinien on stanowić przedmiot szczególnego zainteresowania teoretycznego i praktycznego dla nauczycieli zawodu i zbiorowości nauczycielskiej.

Z uzyskanych skrótowych danych dotyczących aktualnego stanu kultury pedagogicznej badanych nauczycieli zawodu, z których łącznie średnia wartość pomiaru ilościowego wynosi 62,7 % - wynika, iż poszczególne jej elementy i wskaźniki są zróżnicowane. Kolejność intensywności, w układzie malejącym, elementów tej kultury jest następująca: wiedza o wychowankach, świadomość własnej roli pedagogicznej, wiedza o wychowaniu, umiejętności pedagogiczne, refleksyjny stosunek do wyników własnej działalności pedagogicznej. Natomiast wśród wskaźników omawianej kultury najintensywniej występują: umiejętności kształtowania struktury czynności zawodowych uczniów, samokontrola i znajomość uczniów, zaś najsłabsze ich występowanie ustalono odnośnie upowszechniania własnych doświadczeń pedagogicznych i umiejętności własnego doskonalenia pedagogicznego.

Ogółem badana zbiorowość reprezentuje średni poziom kultury pedagogicznej, który w powiązaniu z uzyskanymi wynikami określono na podstawie standaryzowanej skali stenowej. Występują jednak zróżnicowania tego poziomu u poszczególnych części badanych. Ustalono, że 32,7 % badanej zbiorowości posiada wysoki poziom kultury pedagogicznej, 42 % średni poziom, a 25,3 % niski poziom tej kultury.

ry. Uzyskane wyniki ukazujące zróżnicowania aktualnego poziomu kultury pedagogicznej badanych nauczycieli, chociaż opisują jego stan, to jednak nie wyjaśniają przyczyn tych zróżnicowań.

Przypuszczano, zatem iż czynnikami różnicującymi ów poziom mogą być określone cechy społeczno-zawodowe badanych nauczycieli lub też określone cechy ich środowisk pracy. W wyniku analizy relacji między niektórymi cząstkowymi cechami a poziomem kultury pedagogicznej nauczycieli zawodu, z zastosowaniem w uzasadnionych przypadkach operacji statystycznych, ustalono, że występują następujące współzależności:

współzależność duża między poziomem kultury pedagogicznej nauczycieli zawodu a ich wykształceniem z formalnym przygotowaniem pedagogicznym i doskonaleniem pedagogicznym w środowisku lokalnym;

współzależność średnia między poziomem kultury pedagogicznej nauczycieli zawodu a ich pochodzeniem społecznym i wiekiem życia;

współzależność mała między poziomem kultury pedagogicznej nauczycieli zawodu a ich latami pracy zawodowej i planami związanymi z pracą w zawodowej szkole;

współzależność słaba między poziomem kultury pedagogicznej nauczycieli zawodu a ich rodzajem zatrudnienia.

Nie zarysowały się natomiast współzależności między poziomem kultury pedagogicznej nauczycieli zawodu a liczbą nauczycieli zatrudnionych w szkole, a także poziomem warunków materialno-organizacyjnych warsztatów praktycznej nauki zawodu, co oczywiście nie jest tożsame z uzyskiwanymi wynikami pedagogicznymi przez uczniów, w warsztatach o zróżnicowanym poziomie tych warunków.

W wyniku sygnalizowanej analizy zarysowały się prawdopodobne następujące prawidłowości:

im wyższy jest poziom wykształcenia nauczycieli zawodu, posiadających też formalne przygotowanie pedagogiczne, tym wyższy jest poziom ich kultury pedagogicznej;

im bardziej wielostronne jest doskonalenie pedagogiczne nauczycieli zawodu, tym wyższy jest ich poziom kultury pedagogicznej.

Z prezentowanych ustaleń wynika, iż kultura pedagogiczna badanych nauczycieli zawodu uwarunkowana jest syndromem czynników, a nie pojedynczymi z nich - chociaż instytucjonalne formy kształcenia, doksztalcenia i doskonalenia pełnią najbardziej znaczącą

rolę. Zatem większość wymienionych czynników mniej lub bardziej warunkuje poziom, a także treść kultury pedagogicznej tych nauczycieli, czyli w określonym zakresie wpływa na jej aktualny stan.

Omawiane wyniki badań nauczycieli zawodu oprócz funkcji poznawczych, mogą spełniać również funkcje praktyczne ukierunkowujące działalność związaną z dalszym rozwojem ich kultury pedagogicznej. Potrzebę prowadzenia tej działalności uzasadniają nie w pełni zadowalające zamieszczone wyżej niektóre wyniki badań, jak też idee kształcenia ustawicznego wynikające ze zmiennych warunków społeczno-kulturowych. Dlatego też próbę określenia ram i kierunków działalności związanej z dalszym rozwojem omawianej kultury nauczycieli zawodu rozumie się tutaj jako składową ich kształcenia ustawicznego. Na podstawie wyników powyższych badań w powiązaniu z literaturą przedmiotu ustalono główne kierunki i treści owych działań, które syntetycznie można ująć następująco: optymalizowanie ogólnospołecznych warunków związanych z kształceniem ustawicznym nauczycieli, a także innych pracowników; zapewnienie dostępności nauczycieli do odpowiednich form do kształcenia i doskonalenia; uwzględnienie w programach tych form takich zespołów treści, które umożliwiają dalszy rozwój określonych dyspozycji nauczycieli zawodu, stanowiących elementy ich kultury pedagogicznej.